

Иванка ГЕРГОВА
Институт за изследване на изкуствата при БАН

МАЙСТОР ВЕЛЯН ОГНЕНОВ

Ключови думи: Лазарополе, Банско, Пазарджик, дърворезба, стенописи

Абстракт: *Майстор Велян Огненов от Лазарополе се заселва около 1837 г. в Банско и остава там до края на живота си. В текста се прави преглед на известното за неговата биография, както и на творчеството му като резбар и декоратор.*

Един от дебърските майстори, който напуска родните си места, за да се засели и работи в друг регион, е Велян Огненов, чието име е добре известно, но детайлите на житейската, и особено на творческата му биография са оскъдни. Знае се със сигурност, че се е установил в градеца Банско, където е останал до края на живота си, известна е къщата му, богато украсена без съмнение от самия него. В литературата могат да се срещнат противоречиви и често неверни твърдения за неговия произход и почти нищо за най-важното: от кого се е учил, къде и какво е работил.

Да проследим подред какво е писано за майстора.

Най-ранното споменаване за Велян Огненов, което успях да намеря, е твърде ценно, защото авторът, Димитър Молеров, е от Банско, при това син на банския зограф Георги Молеров. В статията си „Иконопис в Банско“ той определя две „школи“ в родния си град: „бечка (виенска)“ с представители от неговия род Молерови и „арнаутска“. За нея пише следното: „От арнаутската школа са известни следните молери: Уста Велян, връстник на Симеон Молеров, преселил се в Банско от Арнаутлука (сигурно българин от западна Македония, в Банско българите от западна Македония наричат арнаути). Той се оженил в Банско и станал състоятелен човек. По едно време и той почнал да рисува икони в банската черква Св. Троица, но като видели, че иконите му приличат повече на „бабугери“ (кукери, маски) и резко се

различават от тези набечката школа, дали му да рисува звезди, птици, ангелчета и други шарби по свода и стените на черквата. Негови ученици са син му Ангел Велянов (връстник на Георги С. Молеров), Миялко Голев, Митър Сирлещов (ученик на Миялко) и неговите ученици син му Минчо Сирлещов и Коце М. Х. Попов. Те не са работили в банската черква, с изключение на 2-3 икони, рисувани преди 30 години, които резко се различават от иконите на бечката школа. Моя дядо Симеон характеризираше тяхната живопис като я наричаше сандъкчийско рисуване. Те са рисували икони главно по селата из Петричко, Мелнишко, Дупнишко, гр. Горна Джумая и Г. Джумайските села.“¹ Макар с известен субективизъм при суровата оценка на качествата на майстор Велян, тук са дадени важни сведения за него. Молеров не съобщава родното място на майстора, но дава хронологичен ориентир – Велян бил връстник на Симеон Молеров. Симеон, внук на Тома Вишанов, основател на изкуството в Банско, е роден през 1816 г.² или 1812 г.³ Братът на Димитър Молеров – Константин макар лаконично, дава нови конкретни данни за майстора: Велян Огнев, преселник от Лазарополе, бил резбар в църквата „Св. Троица“ в Банско, заедно с Иван Ушев⁴.

Потвърждение за родното място дава и Георги Трайчев: „Велян Огненов и Михаил Данков от Лазарополе са се преселили в Банско и са работили резбарство“.⁵

¹ Д. Молеров, *Иконопис в Банско*, Известия на Народния етнографски музей в София, кн. I, II, 1923, 46.

² А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, София, 1965, 514.

³ К. Молеров, *История на Банско*. Книга втора, (без място на издаване), 1998, 63.

⁴ Пак там, 8.

⁵ Г. Трайчев, *Книга за мияците*, София, 1941, 55.

1. Къщата на майстор Велян Огненов в гр. Банско

2. Резбован таван в къщата на майстор Велян Огненов

Асен Василиев съобщава повече, но и по-различни данни⁶: когато новата църква „Св. Троица“ в Банско трябвало да се украси, около 1837⁷, извикали майстор Велян Христов Огненов, произхождащ от с. Тресонче, Дебърско. Той свършил възложената му работа, останал в Банско и изписал къщата, която си построил. Украсил и други бански къщи. Отивал да работи в Солун и Солунско. С него работил синът му Ангел Велянов, който по-късно напуснал тази работа. Когато дошъл в Банско, майстор Велян довел със себе си Христо Христов Гълъбов от Дебърско, който също останал в Банско до края на живота си (1878). Няколко страници преди това Асен Василиев нарича този помощник Наум Христов и казва за него, че е от Тресонче и сродник на уста Велян. В Банско Велян обучил на резбарство няколко млади хора и „по такъв начин се сложило началото на резбарството в Банско“⁸.

И така, след Лазарополе се появява втора версия за родното място на Велян. Поради авторитета на Асен Василиев, версията за Тресонче се повтаря в редица научно-популярни публикации, енциклопедични статии, включително в интернет. По-изолирано остава мнението на Николай Тулешков, че уста Велян е от с. Осой⁹. Както родното място, така и фамилията му се изясняват от надписите на две икони – Богородица с Младенеца и Христос Вседържител от иконостаса на

църквата „Св. Георги“ в с. Лазарополе¹⁰. Надписите на двете икони са идентични: „Тази света икона...поклониха (подариха) кир Велю и братята му Дамян и Георги, Огненови синове, Даркоски, в годината 1849. От ръката на Димитър Тома хаджи Икономовот Разлога“¹¹. Тези надписи са от първостепенна важност – те изясняват, че Огненов не е фамилията на Велян, а бащиното му име¹², а фамилията е Даркоски. Това е една от най-старите фамилии в Лазарополе¹³. Очевидно Велян не е прекъсвал връзките с родното си село и с двамата си братяса поръчали на най-добрия бански зограф – Димитър Молеров двете икони, които даряват на църквата в Лазарополе за спасение на техните души. При Асен Василиев не фигурира майсторска фамилия Даркоски от Лазарополе, нито името на бащата Огнен, който сигурно не се е занимавал с художествен занаят¹⁴. Все пак е известен един резбар от Лазарополе - Никола Даркоски Караджович, изработил през 1833г. иконостаса в охридската църква „Св. Богородица Болничка“¹⁵, който е възможно да е роднина на Велян.

⁶ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 525.

⁷ М. Енев, *Банско. Духовно средище през вековете*. София, 2002, 169 твърди, че преселването на майстора в Банско е станало през 1835.

⁸ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 486.

⁹ Н. Тулешков, *Архитектурното изкуство на старите българи. Т. 3. Късно средновековие и Възраждане*. Приложения, София, 2006, 92.

¹⁰ В. Поповска-Коробар, *За иконостасот на црквата Св. Ѓеорѓи во Лазарополе*, Патримониум МК, 11, Скопје, 2013, 246.

¹¹ Превод Иванка Гергова.

¹² В редица публикации името се предава като Велян Христов Огненов.

¹³ В. Поповска-Коробар, *За иконостасот*, 246.

¹⁴ В. Поповска-Коробар, *За иконостасот*, бел. 117 отбелязва, че в автобиографията на Гюрчин Кокалески от Лазарополе в началните години на XIX век многократно се споменава някой си Огнен.

¹⁵ Д. Корнаков, *Иконостасот во црквата Св. Богородица Болничка во Охрид*, Културно наследство, 5, Скопје, 1959, 15-18; Същият, *Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на XVIII и XIX век*, Прилеп, 1986, 30; А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 244, 245.

3. Интериор на църквата „Св. Троица“ в гр. Банско

4. Детайл от иконостаса в църквата „Св. Троица“ в гр. Банско

При кого и на какво се е учил Велян е въпрос, който изисква понататъшни проучвания, но може и да не бъде окончателно решен. Още нещо за семейството на майстора. Вера Динова-Русева¹⁶ се срещнала с наследници на Велян – Никола Рабаджиев и Димитър Савов, които разказали, че майстор Велян бил първоначално женен за италианка на име Юлиана, от която имал двама сина – Трайко и Ангел. В Банско той дошъл със синовете си, а съпругата му не е била вече между живите. Синовете му започнали да му помагат в декорирането на банската църква “Св. Троица”, което показва, че са били вече на възраст около 20 години през 1837 г., а това отпраща неговото рождение през последното десетилетие на 18 век. Ал. Арнаудов получил от музея в Банско справка за майстора, в която се казвало, че той е роден през 1795 г. в Лазарополе¹⁷. В книгата на М. Енев за Банско се твърди същото¹⁸. Дали има конкретни свидетел-

ства за годината на раждане на Велян Огненев не ми е известно. Семейната легенда казва, че когато работел в църквата, Трайко паднал от скелето и загинал¹⁹. Уста Велян се оженил повторно в Банско за местна девойка София, която е сестра на известния възрожденец Неофит Рилски²⁰. За нея това било също втори брак²¹. От София Велян Огненев имал две дъщери – Тона и Маргарита. Наследниците им носят фамилията Велянови²².

Ако уста Велян действително е имал за първа съпруга италианка, трябва без съмнение да допуснем, че не я е срещнал в Лазарополе, а в някой по-голям и космополитен балкански град, вижда ми се невероятно това да е станало в Италия. Макар това наглед да не е свързано с темата за Велян Огненев, трябва да спомена други семейни легенди на мияшки фамилии, които твърдят, че резбарството били усвоили от резбари италианци в северна Гърция (Солунско)²³.

¹⁶ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис в къщата на Велян Огнев в Банско*, Промислена естетика/ Декоративно изкуство, 3, 1990, 23-24.

¹⁷ А. Арнаудов, *Катедралната църква Успение Богородично в град Пазарджик*, Пазарджик, 2009, 61.

¹⁸ М. Енев, *Банско*, 169. В интернет статия <https://www.geni.com/people/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0-%D0%92%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD-%D0%9E%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%B2/600000025071174287> (ползвана на 12.01.2018)

може да се прочете, че Велян Огнев е роден в Лазарополе през 1775. Неизвестният източник очевидно е ненадежден, тъй като през 1861 г., когато майсторът активно работи дърворезба за Пазарджик би трябвало да е на 86 г!

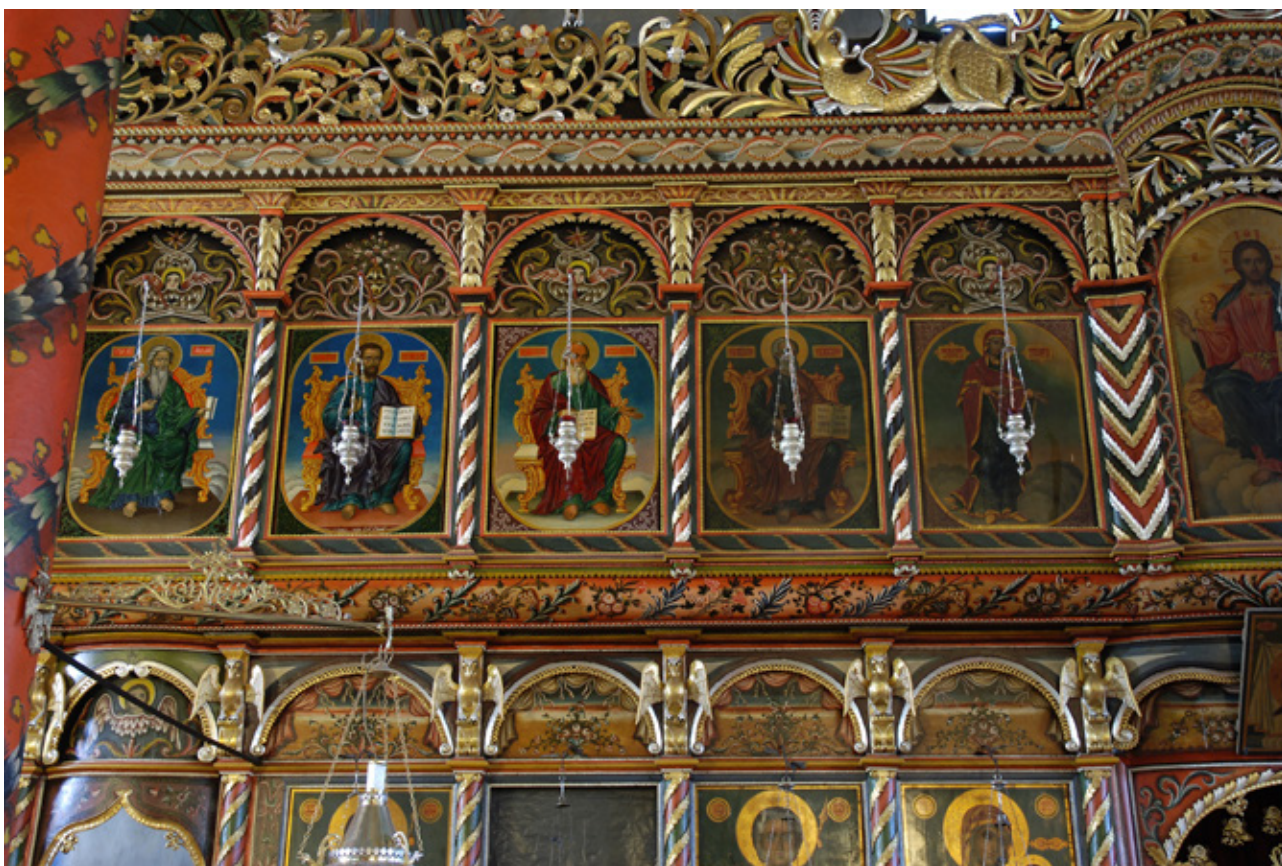
¹⁹ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 24.

²⁰ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 24.

²¹ Е. Бояджиева, *Банско. Неугасващи имена от Възраждането*, София, без година на издаване, 71.

²² В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 24.

²³ Т. Вукановић, *Студије из балканског фолклора*.

5. Детайл от иконостаса в църквата „Св. Троица“ в гр. Банско

За да бъде извикан в Банско и да му се довери важната работа по украсата на новата банска църква, уста Велян трябва да е бил вече известен на банскалии със свои по-ранни работи, които са преценени като добри. Къде може банскалии да са виждали негови работи или да са се запознали с него? И какви са били тези работи – дърворезби или декоративна живопис? В различни публикации неопределено се казва, че Велян Огненов е работил в Солун и Солунско, Серско, Драма²⁴. Трябва да кажа, че Егейската част на Македония е обичайна „мушия“ на майсторите от Лазарополе²⁵. Много е възможно и Велян да е работил в този район – Вера Динова направо казва, че в Банско той е дошъл от Солун и това трябва да е научила от наследниците на майстора²⁶. Банскалии, както се знае, са поддържали редовни връзки със Серско и Солун, откъдето са превозвали памук за Австрия и Германия²⁷. Впрочем, най-добър ори-

ентир за неговото обучение, познания и способности са самите му сигурни творби. За сигурни трябва да се считат стенописите в собствения му дом в Банско (ил. 1), макар че изглеждам е работил и синът му Ангел²⁸, резбеният таван в дома му (ил. 2), орнаменталната стенописна украса в банската църква „Св. Троица“ (ил. 3). За дърворезбата по иконостаса и амвона в същата църква само се предполага, че е негово дело²⁹, макар че както видяхме Константин Молеров споменава като резбар в банската църква и Иван Ушев³⁰, за когото не са ми известни други сведения. Твърди се, че в Банско Велян се е занимавал и с украса на невестински сандъци³¹.

²⁸ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 24.

²⁹ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 525 смята, че Велян Огненов е бил само стенописец-декоратор. Димитър Молеров обаче казва, че майсторът работил и декоративни стенописи в банската църква, и резба. В. Ангелов, *Българска монументална дърворезба XIX-XX век*, София, 1992, 64 – според автора дърворезбата не била истинската творческа стихия на Велян, понеже в амвона преминава в цветорезба (?), но във венчилката на иконостаса следвал уроците на дебърските си събратя.

³⁰ К. Молеров, *История на Банско*, 8.

³¹ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 525.

III. *Мијачко дуборезбарство*, Врањски гласник, књ. VII, Врање, 1971, 207, 208. Видж също: И. Гергова, *За произхода на дебърската църковна дърворезба*, Македонски преглед, 3, София, 1994, 91-104.

²⁴ М. Енев, *Банско*, 170; Пирински край. Енциклопедия. Т. 2. 1999, 47.

²⁵ П. Колоски, *Лазорските зографи*. Скопје, 2014.

²⁶ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 23, 27.

²⁷ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 485, 487.

6. Проскинитарий в църквата „Св. Богородица“ в гр. Пазарджик, изпълнен от майстор Велян

Когато майстор Велян идва в Банско, в града има зографи от фамилията Молерови, които са едни от най-добрите и ценени живописци на Балканите по това време³². Новата градска църква не е имала нужда от зографи, а несъмнено от майстори за иконостаса и мебелиара, защото, макар че в миналото да съществува мнение за резбарска школа в Банско, очевидно такава не е имало³³. Резбата в банската църква „Св. Троица“ е оскъдна и не много впечатляваща, може би затова в научната литература не ѝ е отделено много внимание. Иконостасът е изпъстрен с рисувани орнаменти (ил. 4, 5), а резбата покрива основно венчилката. Частично са резбовани амвонът и архиерейският трон. Възможно е енорията да не е имала достатъчно финансови средства да заплати скъпоструващите дърворезби.

Александър Арнаудов откри в кондиката на пазарджишката църква „Успение Богородично“ много ценни данни за участието на уста Велян в ней-

³² Основни данни за зографите от фамилията Молерови във: А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 489-516.

³³ В. Ангелов, *Българска монументална дърворезба*, 63, 64.

7. Детайл от проскинитария

8. Детайл от проскинитария

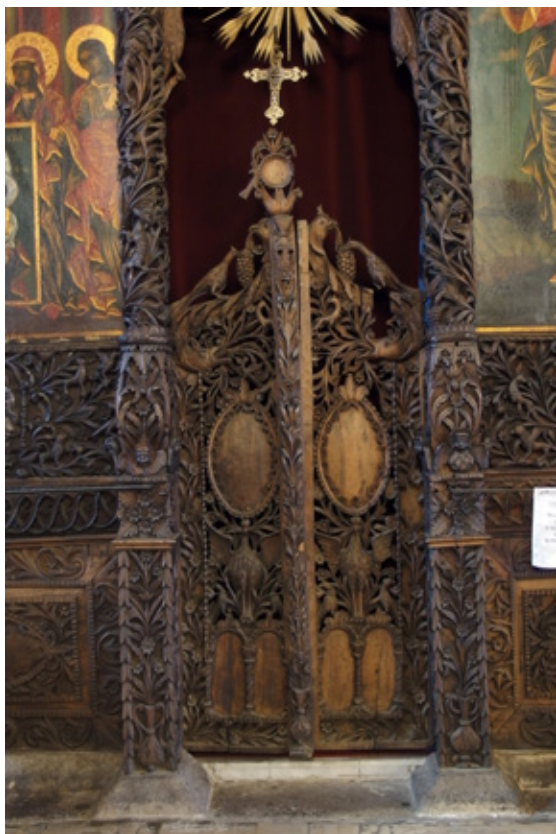
ната украса, които потвърждават квалификацията му на резбар. На 19 февруари 1861 г. са му платили за темното (иконостаса) 4 хиляди гроша³⁴, които имал да взема, като той собственооръчно е потвърдил получаването на сумата. през същата година, на 7 май „кога донесе иконостасо“ (т.е. проскинитария) е получил 2 хиляди³⁵. Друг запис от същата дата споменава, че за „иконостаса за Кирила и Методия“ (проскинитария с иконата на св. Кирил и Методий) Велян е взел 1100 гроша³⁶. Очевидно проскинитарииите са работени у дома, в Банско. Още един запис казва, че по-преди Велян е взел 3093 гроша. По изчисленията на А. Арнаудов майстор Велян е получил от Пазарджик 12 293 гроша и 20 пари³⁷ – една доста солидна сума. Доколкото може да се съди от тези записи, те не отразяват цялата истина по заплащането на различните резбарски работи в църквата, не са открити подробни данни за времето на изпълнение на иконостаса и всичките му изпълнители. Сигурно е едно – марангозчията Велян е взел участие в

³⁴ А. Арнаудов, *Катедралната църква*, 59.

³⁵ Пак там.

³⁶ Пак там, 60.

³⁷ А. Арнаудов, *Катедралната църква*, 60.

9. Странични дъвери от пазарджишкия иконостас

изработката на иконостаса наред с други резбари, освен това е изработил два проскинитария, единият от които е този с иконата на св. Кирил и Методий. (ил. 6) Това е извънредно важно сведение, защото позволява да се направят някои атрибуции въз основа на документално потвърдено автентично произведение на майстор Велян Огненов.

Прочутият пазарджишки иконостас е бил предмет на многобройни описания, както и спорове за това кои са майсторите му и кой е главният от тях³⁸. Не се спори по това, че в резбата се различават различни почерци, но стилистиката е на Дебърската резбарска школа. Половината автори смятат, че главен майстор е Макарий Негриев от Галичник, който е и погребан до олтара на храма. Останалите твърдят, че Макарий не е взел участие в изработването на иконостаса, а е изпълнил гипсовите релефи по капителите и други декоративни работи. За сега не е намерено документално потвърждение за участието на Макарий Фръчковски при резбоването на иконостаса, но в кондиката на Бакалския еснаф в Пазарджик има запис от 1858 г. за заплащане на Макария 1832 гроша за „коностас“, т. е. проскинитарий, редом със заплащане на по-малки суми на марангозчиите Митър (Димитър Церовеца, местен майстор)

³⁸ Преглед на литературата по въпроса в: А. Арнаудов, *Катедралната църква*, 50-56.

10. Царски дъвери от иконостаса в църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово

и на някой си Георги³⁹. Един от авторите, за които главното участие на Макарий Фръчковски в изработването на пазарджишкия иконостас не подлежи на съмнение, е Димитър Корнаков⁴⁰.

Проскинитарият с иконата на св. Кирил и Методий, изпълнена от Станислав Доспевски, е опрян до една от колоните в южния ред на наоса. Макар резбата да не е много изобилна, проскинитарият е платен доста щедро, което показва авторитета и престижа на майстора сред епитропите на храма. В орнаментиката преобладават дълги тесни назъбени листа, осеяни с малки цветни розетки. В двете пана – увенчаващото и това под иконата има по две симетрично разположени птици. (ил. 7, 8) Долното пано е особено интересно, защото почти дословно повтаря една композиция от стенописната украса на дома на уста Велян в Банско⁴¹. Впрочем резбованият таван в къщата му

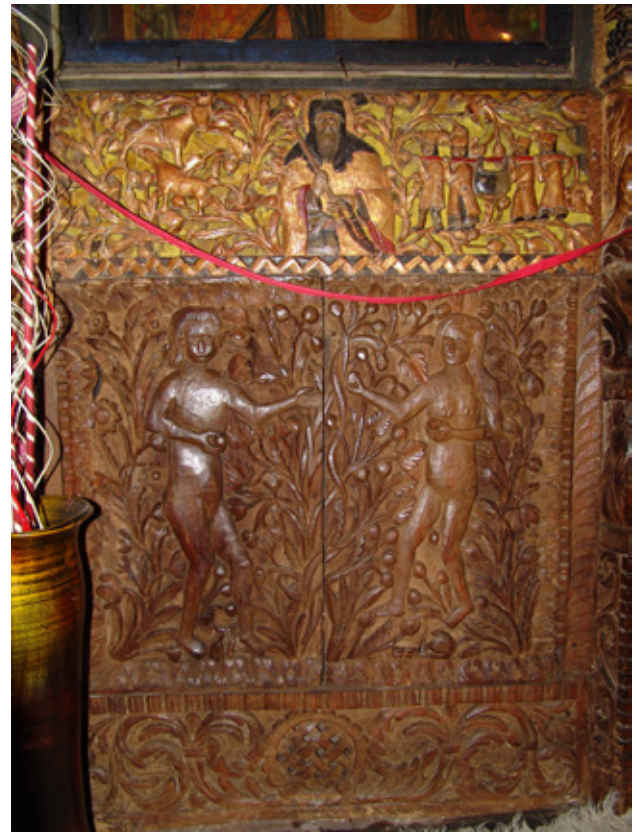
³⁹ Пак там, 56, 57. Авторът смята, че записът се отнася до иконостаса в църквата „Успение Богородично“, но всъщност там не е спомената конкретна църква, а в Пазарджик има няколко храма, освен това в терминологията, използвана по това време „иконостас“ е равнозначно на проскинитарий, а за олтарната преграда се използва „темплон/темпло“.

⁴⁰ Д. Корнаков, *Копаничарот Макариј од Галичник*, Скопје, 2002, 101-124.

⁴¹ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, ил. на с. 24.

11. Детайл от иконостаса в църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово

12. Детайл от иконостаса в църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово

е украсен със същите листа и розетки. Още три проскинитария в наоса на пазарджишката църква – с икони на прор. Илия, св. Харалампий и св. Спиридон, са сходни като композиция, но са правени от друга ръка, стилистиката на орнаментите е различна. Характерните тесни назъбени листа намираме в проскинитарии с балдахини в храма, които не са позлатени, също и в иконостаса. Този орнамент би трябвало да е нещо като отличителен белег за почерка на майстор Велян, но проблемът е, че той присъства и в иконостаси, приписвани на Макарий Фръчковски, които са извънредно сходни с пазарджишкия иконостас: в манастира на св. Богородица в градчето Гумениса, северна Гърция; църквата „Св. Димитър“ в с. Горно Броди, северна Гърция; църквата „Св. Никола“ в Прищина, Косово⁴². Атрибуцията на тези иконостаси е проблематична, както са и датировките им. Само един пример, отнасящ се за датироването: според Д. Корнаков иконостасът в църквата в манастира на Гумениса бил от 1821 г., когато църквата била разширена на изток⁴³. Същевременно

отбелязва, че същият резбар е изпълнил и архиерейския трон и балдахина в олтара⁴⁴. Може би не му е било известно, че киворият в църквата е датиран от 1856 г.⁴⁵, което променя и датировката на иконостаса, и разсъжденията на автора за майстора резбар (бащата на Макарий – Негрия). За никой от изброените иконостаси, както видяхме, и за пазарджишкия, няма документално потвърждение за авторството. В края на XIX век Васил Кънчов посетил манастира „Св. Йоан Предтеча“ край Серес, където му казали, че иконостасът е работен през 1803 г. от „двама брождани“⁴⁶. След това той е в село Горно Броди и казва за иконостаса на старата му църква, че „резбата трябва да е работена от същите майстори, които са работили

⁴² Д. Корнаков, *Иконостасите од Гуменце и Горно Броди (Резултати од најновите истражувања во егејскиот дел на Македонија)*, Пелагонитиса, 7/8, Битола, 1999, 125-134; Д. Корнаков, *Копаничарот Макариј од Галичник*, Скопје, 2002.

⁴³ Д. Корнаков, *Иконостасите*, 129.

⁴⁴ Д. Корнаков, *Иконостасите*, 130.

⁴⁵ Μητροπολίτου Γουμενίσσης, Αξιουπόλεως και Πολυκάστρου Δημήτριου, *Παναγία Η Γουμενίσσα*. Γουμενίσσα, 1992, 22.

⁴⁶ В. Кънчов, *Пътуване по долината на Струма, Места и Брегалница*, Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XI, София, 1894, 241. Царските двери от иконостаса, датирани от 1803 г., се намират в Криптата на храм-паметник „Св. Александър Невски“ в София. Виж: В. Ангелов, *Българска монументална дърворезба*, ил. 91. Живописата на дверите е атрибуирана на банския зограф Тома Вишанов, а в различни публикации е посочвано, че произходът е неизвестен, или дверите са от Мелник или Рилския манастир.

13. Борци. Стенопис в дома на майстор Велян

14. Борци. Стенопис в стара къща в гр. Круя, Албания

в Св. Иван⁴⁷. При сравнение на двата иконостаса⁴⁸ може да се каже, че сходство между тях наистина има, макар че този в Горно Броди е изпълнен повече от 30 години по-късно (след 1835, когато е строена църквата) и човешките фигури, както и орнаментът, са в по-нисък релеф и по-схематични. Резбата на сереския иконостас е поразително сходна с произведенията на тайфата на Петър Гарка и Д. Корнаков сигурно има право, когато смята, че е участвал в изработката му⁴⁹. Очевидно, понякога местните предания изкривяват истината. Струва ми се, че всички иконостаси, за които стана дума, са свързани помежду си и много вероятно са само част от по-голяма група про-

⁴⁷ В. Кънчов, *Пътуване*, 243. Тезата за горнобродските резбари е приета и развита в: Н. Тулешков, *Горнобродските майстори*, Паметници, реставрация, музеи, 2-3, София, 2005, 17-18.

⁴⁸ A. Strati, *Le Monastère de Saint - Jean-Baptiste a Serrès*, Athènes, 1989, 17.

⁴⁹ Д. Корнаков, *Петре Гарката*, Скопје, 1998, 12-13; Д. Корнаков, *Иконостасите*, 128.

15. Борци. Стенопис от гостната стая в манастира „Св. Йоан Предтеча“ край гр. Серес

изведения. Те не са изпълнени от една личност, но следват единна линия на развитие и са част от изкуството на пътуващите дебърски майстори. Трябва да допуснем, че Велян Огненов и Макарий Фръчковски са били част от тях. Възможно е Велян да е бил ангажиран в Пазарджик заради препоръката на Макарий Фръчковски. Дватамата са вероятно връстници и е много вероятно или да са учили заедно при някой майстор, или да са работили някъде заедно. Проучването на резбарските произведения на Велян Огненов очевидно предстои, но трябва да спомена, че в църквите в Разлога и Гоцделчевско има царски двери и венчилки със стилистиката на Дебърската резбарска школа и това е обещаваща насока на изследване. Сред тях като вероятни работи на майстора изглеждат иконостасите в църквата „Св. Димитър“ в с. Тешово, Гоцделчевско⁵⁰, (ил. 9, 10) чиито царски двери са извънредно сходни със страничните две-

⁵⁰ В. Ангелов, *Възрожденска църковна дърворезба. Семантичен анализ*, София, 1986, албумна част, илюстрации на неномерирани страници. Авторът не прави предположения за авторството на дърворезбата. В. Ангелов, *Българска монументална дърворезба*, 64 – тук иконостасът се причислява към произведенията на „резбарите банскалии“, като се твърди, че дверите са по-късни от останалата дърворезба и са ѝ чужди, мнение, което не приемам.

16., 17., 18., 19. Стенописи от къщата на майстор Велян

ри в пазарджишкия иконостас, както и резбованите сцени, и в с. Годлево, Разложко, където иконите са изпълнени през 1835 г. от Димитър Молеров⁵¹. (ил. 11, 12) Царските икони в иконостаса в църквата на с. Тешово са изпълнени от същия бански зограф през 1848 г.⁵² Иконостасът в Тешево е бил изглежда неизвестен на Д. Корнаков и той не го споменава, но в него могат да се открият много сходства с иконостасите в Гумениса и Долно Броди. В съседното на Банско село Добринище иконостасът е в по-голямата си част с рисувана украса, която напомня много декорацията в банската „Св. Троица“, но за по-конкретна датировка има нужда от специални проучвания.

Стенописите в дома на Велян Огненов в Банско⁵³ са много важни като неоспоримо свидетел-

ство за неговите знания, манталитет и характер. За съжаление някои части от тях са силно повредени, а и са претърпели няколко не-дотам успешни реставрации. Бих казала, че тези стенописи показват уста Велян като човек със самочувствие, суетен, леко суеверен и с неоспоримо чувство за хумор.

От своя дом той се е опитал да направи някакво подобие на истанбулски дворец, от вестибюла си имитация на европейски салон с окачени по стените огледала, а фасадната стена в началото на стълбата се „пази“ от нарисувано вързано куче. Общо стилистиката на стенописите в къщата може да се определи като „левантински барок“ и напълно се вписва в дълга поредица от декоративни ансамбли на широка балканска територия, както в светски сгради, така и в религиозни, например джамии. Тези стенописи заслужават специално изследване, за да се потърсят моделите, които Велян Огненов е използвал или познавал, но може да се твърди, че има подобен предишен опит. Ще спомена един мотив, който е показате-

⁵¹ Собствени теренни наблюдения.

⁵² А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 511-512.

⁵³ Освен цитираната по-горе статия на Вера Динова-Русева за тези стенописи има и други публикации: Г. Арбалиев, *Българската възрожденска къща и нейната украса*, София, 1974, 88-95; А. Рошковска, *Писаните къщи на Банско*, Архитектура, 5, София, 1979; Веляновата къща в гр. Банско. В: *Енциклопедия Пи-*

рински край. Т. I, Благоевград, 1995, 141-142; А. Рошковска, *Европейски влияния в българското изкуство XVIII-XIX век*, София, 2000 и др.

20. Иконостас в църквата „Св. Георги“ в Лазарополе

лен. В една от стаите има композиция, за съжаление в лошо състояние, в центъра на която двама пехливани се борят (ил. 13). В ляво и вдясно от борците има по една мъжка фигура. Лявата свири на зурла. Дясната според Вера Динова размахва кърпа и води хоро⁵⁴. Всъщност лошото състояние на живописата я е подвело. Мъжът бие малък тъпан. В ляво и вдясно има още фигури, вероятно зрители на борбата, но те са напълно нечетливи.

Мотивът с пехливани явява се харесван на Балканите. Без специално да съм го издирвала, мога да посоча два подобни примера. Единият е в старата къща в крепостта на гр. Круя в Албания (ил.14), която днес е Етнографски музей⁵⁵. Там в едно пано също са се вкопчили двама пехливани, без други присъстващи. Впрочем и останалата декорация на къщата има сходство с тази в Банско. Но много по-голяма близост има стенописното пано в бившата гостна стая на манастира „Св. Йоан Предтеча“ край Серес (ил.15), която за съжаление изгоря преди няколко години. И там до

двамата борци има двама музиканти – единият свири със зурла, другият бие малък тъпан. Ако не става дума за просто наблюдение и документиране на атрактивен момент от местните забавления, бих казала, че Велян Огненов познава стенописите в манастира край Серес. За тях се знае, че са изпълнени през 1795 г. от зограф на име Неделко⁵⁶, за когото предпазливо е изказана вероятността да е идентичен с Неделко от с. Росоки, от когото има една икона и царски двери в църквата на родното село на Велян – Лазарополе⁵⁷. Още един мотив от стенописите в гостната стая на сереския манастир се повтаря в къщата на Велян Огненов – дървета с плодове и диня под арки. (ил. 16)

Една малка стая в къщата на уста Велян е много богато и красиво украсена с два големи пейзажа от Истанбул (ил. 17). На тясната стена, сякаш запътен към столицата на империята, е нарисуван мъж, застанал до кон, който задоволява естествените си нужди. (ил. 18, 19) Мъжът е с европей-

⁵⁴ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 26.

⁵⁵ Собствени теренни наблюдения. За фотографиата от сцената съм благодарна на Боян Александров.

⁵⁶ А. Страти, *Οι τοιχογραφίες του άρχονταρίκιου στην Ι. Μ. Τιμιου Πρόδρομου Σέρρων*, Μακεδόνικα, 29, 1993, 275-293.

⁵⁷ В. Поповска-Коробар, *За иконостасот*, 225-228.

ско облекло, с високи ботуши за езда. Лицето му е доста повредено, но като че ли е без брада, с мустаци, освен ако това не е резултат от неумел ретуш. Общоприето е мнението, че тук майстор Велян е направил свой автопортрет. Като се има предвид, че и в други изписани къщи от Възраждането има стенописни портрети на собствениците, това изглежда възможно.

В своята къща Велян Огненов разгръща страстта си към орнамента, който покрива не само стени, но и врати на шкафове и тавани. Сравнението с орнаменталните мотиви по стените на църквата „Св. Троица“ в Банско показва, че са правени от една и съща ръка.

Както изглежда, декоративната и пейзажна живопис е присъща на майсторите от Дебърската школа още от самото ѝ начало, но съвсем не е изследвана както заслужава. Впечатляващи сходства със стенописите в къщата на Велян Огненов могат да се посочат в Аладжа джамия в Тетово (средата на XIX в.)⁵⁸ и Арабати баба теке в същия град⁵⁹, за които се допуска, че са работа на едни и същи дебърски майстори.

Могат да се видят и сходства между декоративната украса на иконостаса в банската църква „Св. Троица“ и в църквата „Св. Георги“ в Лазарополе, родното село на майстор Велян (ил. 20). Този иконостас е изпълнен през 1835-6 г., като в него са комбинирани резбована и рисувана декорация⁶⁰. Рисуваната лозница от лазарополския иконостас е дотолкова сходна с орнаменталния фриз на същото място в банския иконостас, че общото участие на Велян Огненов ми изглежда много вероятно. Сходни са и цветните орнаменти в цоклите на двата иконостаса. Резбата на лазарополския иконостас не е проучвана, но може да се отбележи близост с иконостаса на майстор Никола Даркоски Караджович, земляк на Велян Огненов в църквата „Богородица Болничка“ в Охрид (1833 г.).

Уста Велян завършва земния си път в Банско. Вера Динова публикува един дървен надгробен кръст от банските гробища, който бил поставен през 1847 г. над гроба на някои си Никола и Елена. Името на майстор Велян било добавено под техните, в неизвестна година⁶¹. Годината на смъртта на майстора все още не е известна, но трябва

да се предполага, че е след 1861, когато активно работи за украсата на пазарджишкия катедрален храм. Съпоставяйки всички изложени данни, можем да допуснем, че Велян е роден малко преди началото на XIX век в Лазарополе. Макар да не произхожда от майсторска фамилия, той е получил добра подготовка като резбар и декоратор. Около 1837 се установява в Банско, работи по украсата на банската църква „Св. Троица“ и украсява със стенописи дома си. До началото на 60-те години, когато изпълнява резби за пазарджишката църква „Успение Богородично“, сигурно работи дърворезба за различни църкви, което би трябвало да е осигурило състоянието му, за което говори Димитър Молеров, както и може би по-дребни поръчки за декорация.

Макар че прекарва повече от половината си творчески живот далеч от родните места, и то в един утвърден художествен център, Велян Огненов не губи облика си на „дебърски“ майстор и своята индивидуалност. Въпреки известно пренебрежително отношение към него, което може да се допусне от свидетелството на Димитър Молеров, Велян намира своето място в една чужда среда и дава своя принос за обогатяване на изкуството, създавано в Банско. Доколкото може да се съди от известните данни, преди идването на Велян в градеца не е имало традиция домовете да се украсяват със стенописи. След него, а възможно и с негово участие, това става мода⁶². Интересно е сведението на Димитър Молеров, че Михалко Голев е ученик на уста Велян⁶³. За него Ас. Василиев твърди, че се е учил при Димитър Молеров⁶⁴. Този банскалия е живописец и изглежда наистина е получавал уроци по иконопис от големия бански майстор, макар че има много скромни качества на рисувач. Михалко Голев според фамилен спомен зимно време е украсявал домашни сандъци, както се помни и за Велян Огненов. Може би уменията на декоратор Голев е получил от него. Останалите споменати в литературата ученици и сътрудници на майстора, макар работите им да са ни напълно неизвестни показват, че той е оставил много по-голяма дияра в художествения живот, отколкото днес можем да предполагаме.

⁵⁸ З. Павлов, *Шарена (Алаца) џамија*. Тетово, Македонско културно наследство. Османлиски споменици, Скопје, 2008, 108-113.

⁵⁹ З. Павлов, *Арабати баба теке*. Тетово, Македонско културно наследство. Османлиски споменици. Скопје, 2008, 114-119.

⁶⁰ В. Поповска-Коробар, *За иконостасот*, сл. 2.

⁶¹ В. Динова-Русева, *Декоративната живопис*, 22.

⁶² В. Динова-Русева, *Декоративно-монументални гербове по възрожденските къщи в Банско*, Промислена естетика/Декоративно изкуство, 2, София, 1991, 7-10.

⁶³ Д. Молеров, *Иконопис в Банско*, 46.

⁶⁴ А. Василиев, *Български възрожденски майстори*, 516.

МАЈСТОР ВЕЉАН ОГНЕНОВ

Резиме

Дебарскиот мајстор Вељан Огненов се преселил околу 1837 г. во Банско, кадешто останува до крајот на животот. Во постарата литература се изкажани различни мислења за неговото родно место - Лазарополе, Тресонче или Осој. Најпосле се исјасни, дека Вељан е роден во Лазарополе, татко му се викал Огнен, а фамилијата е Дарковски. Во Банско Вељан Огненов бил поканет да земе учество во украсувањето на новата банска црква „Св. Троица“, каде што исполнува орнаменти по сидовите и веројатно го изработува иконостасот и другиот мобилијар. Мајсторот ги украсува и сидовите во домот во кој живее во Банско. Украсата е умешна и го покажува опитот на Вељан во декоративниот и пејзажниот живопис. Во кондика-

та на црквата „Св. Богородица“ во Пазарџик се откриени записи за плаќањето на мајстор Вељан за иконостасот и за два проскинетарии во 1861 г. Конкретно посочениот проскинетариј со икона на свети Кирил и Методиј е запазен и дозволува да се атрибуираат и други резбарски творби на мајсторот. Може да се допушти негово поранешна соработка со Макариј Фрчковски од Галичник, кој работел исто така резби во Пазарџик. Според познатите податоци, може да се претпостави, дека Вељан Огненов е роден во последното десетлетие на XVIII век, а починал во 1861 г. Тој имал соработници и ученици, чиишто творештво за сега е неизвесно.

Ivanka GERGOVA

THE MASTER VELJAN OGNENOV

Summary

The master Veljan Ognenov had moved from town of Debar to Bansko round about 1837, where he stayed all his life. In the older literature there are different notes about his place of origin –Lazaropole, Tresonče or Osoj. At last he explains that he was born in Lazaropole, and his father was Ognen, and the family name was Darkovski. In Bansko, Veljan Ognenov was invited to take part in the decoration of the new church dedicated to the Holy Trinity. Here Veljan worked in filling of the ornaments on the walls, and most probably made the iconostasis and mobilier for the church. Furthermore, the master also decorated the walls in his own house in Bansko. Veljan's decoration is skilful, showing ability in landscape

painting. In the kodyk of the church of the Holy Virgin at Pazaržik there are notes about the payment to the master Veljan for the iconostasis, but also for two proskynetarions in year of 1861. More precisely, the mentioned proskynetarion with the icon of St. Cyril and Methodius which is preserved, can allow us to attribute other works that were wood carved by this master. It also can be accepted that he collaboration with Makarij Frčkovski from Galičnik, who also made wood carvings in Pazaržik. In reference from the data, we can assume tha Veljan Ognenov was born in last decades of the 18th century, and died in year 1861. He had coworkers and disciples and for present time their work is still unknown.